

Изазови истраживања историје Косова и Метохије у 20. веку

ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ
Библиотека „Зборници радова”
Бр. 32

За издавача
Др Владан Јовановић

Редакција
Др Божица Славковић Мирић (главни и одговорни уредник)
Др Милутин Живковић (главни и одговорни уредник)
Др Душан Бојковић (главни и одговорни уредник)
Др Зоран Јањетовић
Др Дмитар Тасић
Др Владан Виријевић
Др Миомир Гаталовић
Др Огњен Томић (секретар)

Рецензенти
Академик Љубодрог Димић
Др Коста Николић
Др Александар Стојановић

Лектура и коректура
Др Биљана Ћирић

Техничко уређење и дизајн корица
Др Небојша Стамболија

ISBN 978-86-7005-210-9

ИЗАЗОВИ ИСТРАЖИВАЊА ИСТОРИЈЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У 20. ВЕКУ

Тематски зборник

Београд, 2026.

САДРЖАЈ

Реч уредништва.....	7
---------------------	---

I ИСТОРИОГРАФИЈА

Божича СЛАВКОВИЋ МИРИЋ

Призрен, главни погранични град југословенске и албанске државе у међуратном периоду.....	15
--	----

Душан БОЈКОВИЋ

Обликовање свести о посебности простора Косова и Метохије у револуционарној перспективи Комунистичке партије Југославије 1919–1941	33
--	----

Милуџин ЖИВКОВИЋ

Косовски Албанци и Вафен СС (1941–1945). Идеје, планови, пракса	53
--	----

Душан ПОПОВИЋ

Одметници у Штавичком срезу од 1944. до 1951. године	79
---	----

Немања ДИМИТРИЈЕВИЋ

Албанолошки институт Аутономне Косовско-метохијске Области у Приштини (1953–1955)	103
--	-----

Јелена ТОДОРОВИЋ ЛАЗИЋ, Александра КОЛАКОВИЋ

Албански поглед на кризу на Косову 1981. године.....	119
--	-----

Слободан СЕЛИНИЋ

Градски комитет Савеза комуниста Београда и криза на Косову и Метохији у време Осме седнице Централног Комитета Савеза комуниста Србије 1987	139
--	-----

II ИДЕНТИТЕТИ И КУЛТУРА СЕЋАЊА

Сава БУРЂЕВИЋ

Изазови истраживања историје Турака на Косову и Метохији после Другог светског рата: идентитет, миграција и асимилација.....165

Ненад АНТОНИЈЕВИЋ

Култура сећања и питање злочина на Косову и Метохији у Другом светском рату 183

Јован АЛЕКСИЋ

Одједи 'Књиге о Косову' у југословенској интелектуалној јавности.....213

Урош МИКЕТИЋ

'Опрост крви' код косовских Албанаца 1990–1991. као сведочанство о етничкој хомогенизацији: студија случаја *Oral History Kosovo*.....245

Рајко МИНИЋ

'Санџачко питање' у светлу дешавања на Косову и Метохији крајем 20. века. Истраживачко-методолошки изазови 267

III МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Душан ФУНДИЋ

Извештаји аустроугарских конзула и истраживање историје Косовског вилајета током прве деценије 20. века 287

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Истраживање броја албанских усељеника током Другог светског рата и албанских жртава репресије на његовом крају.....303

Ијор ВУКАДИНОВИЋ

Између мемоара официра Удбе и накнадно отворених архива: масовна стрељања на Косову и Метохији након Другог светског рата 323

Пећар РИСТАНОВИЋ

Изазови истраживања косовске кризе 1981–1989.....341

Стефан РАДОЈКОВИЋ

Косово и Метохија од јуна 1999. године до данас: хегемона интерпретација и изазивачи 361

Подаци о ауторима 391

Слободан СЕЛИНИЋ
Институт за новију историју Србије, Београд
slobodanselinic@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8685-889X

Градски комитет Савеза комуниста Београда и криза на Косову и Метохији у време Осме седнице Централног комитета Савеза комуниста Србије 1987*

Апстракт: У раду је описано како је Градски комитет Београда реаговао на кризу на Косову и Метохији пре и после Осме седнице Централног комитета Савеза комуниста Србије 1987. и како се сукоб две струје у Савезу комуниста Србије, који је делимично био последица различитог прилаза решавању косовске кризе, одразио на рад београдске партијске организације.

Кључне речи: Србија, Косово и Метохија, Градски комитет Савеза комуниста Београда, 1987, национализам

Југославија осамдесетих и криза на Косову и Метохији: извори и историографија

Осамдесетих година 20. века Југославија је била у највећој политичкој, економској и друштвеној кризи од краја Другог светског рата. После Устава из 1974. савезна држава је одумирала. Њени органи су се претварали у најмањи заједнички садржалац појединачних интереса република и покрајина. Неравноправан положај Србије, разбијене у три дела, не само да је од ње учинио нефункционалну државу, већ је све више постајао горући југословенски проблем. Недоступност архивских извора до скоро, није омогућавала истраживачима да на поузданим те-

* Рукопис је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2026. години бр. 451-03-33/2026-03/200016 од 5. 2. 2026. године.

мељима изучавају овај период, али већ постоји корпус веома квалитетних и научно утемељених радова од којих се издвајају књиге и чланци Љубодрага Димића, Косте Николића, Петра Ристановића, Небојше Владисављевића, Слободана Бјелице, Дејана Јовића и других аутора.¹

Међу бројним манифестацијама кризе, косовски проблем је био један од најтежих. Ситуацију у покрајини су обележавали неспутани албански сепаратизам после демонстрација из 1981, несмањено насиље над Србима и све јачи отпор локалних Срба. Разни аспекти историје Косова и Метохије осамдесетих година привлачили су и до сада пажњу истраживача. Писано је о политичким кризама, друштвеним приликама, међунационалним односима, државној и партијској политици према покрајини, извештавању медија о приликама у том делу Србије, односу српске интелигенције према тешком положају Срба и другим темама. Несумњиво највећи значај имају радови Петра Ристановића.²

За наше истраживање важни су и радови који говоре о политичким борбама између српских комуниста, пре свега о доласку на чело партије Слободана Милошевића и Осмој седници ЦК СКС. Поред већ поменутих књиге Небојше Владисављевића, истаћи ћемо и чланке Косте Николића и зборник радова посвећен Осмој седници.³

- 1 Неки од најважнијих радова су: Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, III, *Србија у Југославији*, (Нови Сад: Српска академија наука и уметности (огранак у Новом Саду), „Беседа“, издавачка установа православне епархије Бачке и Друштво историчара јужнобачког и сремског округа, 2011); Петар Ристановић, *Илузија моћи. Српски кријички интелектуалци и комунистички режим*, (Београд: Фондација Александар Невски, ИП Принцип, 2020); Небојша Владисављевић, *Антиборократска револуција*, (Београд: Архипелаг, 2020); Dejan Jović, *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspori, kriza i pad Četvrte Jugoslavije (1974.–1990.)*, (Zagreb: Prometej, Beograd: Samizdat B92, 2003); Слободан Бјелица, *Сирови око аутономије Војводине*, књ. 2, 1974–1988, (Београд: Службени гласник, 2021); Слободан Селинић, *Србија 1980–1986. Политичка историја од Тиша до Милошевића*, (Београд: Институт за новију историју Србије 2021); Слободан Селинић, *Југославија и Запад 1980–1983. Сјољни гуј и унутрашња криза*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2024).
- 2 Петар Ристановић, *Косовско ишћање 1974–1989*, (Нови Сад: Прометеј, Београд: Информатика, 2019); Коста Николић, *Једна изјубљена историја – Србија у 20. веку*, (Београд: Службени гласник, 2017); Коста Николић, Срђан Цветковић, *Срби и Албанци на Косову и Метохији у 20. веку (1912–1990)*, (Београд: Институт за савремену историју, 2014); Václav, Štěpánek, *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století*, (Brno: Masarykova univerzita, 2011); Марияна Стамова, *Албанският ъпроблем в Югославия след Тишо (1980–1990)*, (София: Парадигма, 2016); Бојан Ђокић, „Српска јавност о међунационалним односима у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово 1981–1989“, (докторска дисертација, Филозофски факултет, Нови Сад, 2019).
- 3 Kosta Nikolić, „Kako je Slobodan Milošević izabran za vođu srpskih komunista“, *Istorija 20. veka* 1, 2006, 9–26; Kosta Nikolić, „Kako je Slobodan Milošević izabran za vođu srpskih komunista (II)“, *Istorija 20. veka* 2/2006, 105–122; *Slobodan Milošević: put ka vlasti. Osmo sednica CK SKS: uzroci, tok i posledice*, urednici Momčilo Pavlović, Dejan Jović, Vladimir Petrović, (Beograd, Stirling: Institut za savremenu istoriju, Centar za proučavanje evropskog susedstva Univerziteta Stirling, 2008).

Најважнији извори за тему овог рада налазе се у Историјском архиву Београда, у фонду Градског комитета. Реч је о материјалима са седница комитета и његовог председништва, пре свега о неауторизованим магнетофонским белешкама. Како ни криза у покрајини ни поделе међу српским комунистима нису скриване од јавности, то је за истраживаче веома драгоцено и писање штампе, која је у то доба већ била важна полуга у унутарпартијским обрачунима. За шири контекст, обиле података се налази у фондовима државних и партијских органа у Архиву Југославије и Државном архиву Србије. Реч је о стенографским белешкама и записницима са састанака државних и партијских органа и материјалима који су достављани државном и партијском руководству. Њихова основна одлика је велика обимност. Ради се о хиљадама страна које сведоче о дубокој подељености југословенске политичке елите и озбиљности кризе у држави. Нажалост, у свим архивима грађа из овог периода није пописана на начин који би истраживачима олакшао њено коришћење, јер се у пописима најчешће не налазе подаци о дневном реду седница или материјалима који су на њима разматрани.

Ескалација кризе средином осамдесетих

Криза на Косову и Метохији, чији узроци нису отклоњени ни после албанских насилних демонстрација 1981, избила је поново у први план средином осамдесетих. Нестале су илузије да је стање у покрајини „стабилизовано“. Безбедносне мере су давале све мање ефекте, а политичке скоро никакве. Сепаратисти су појачали деловање, растао је број њихових парола и памфлета, напада на Србе и њихову имовину. Тензије су подигнуте вестима о повређивању Ђорђа Мартиновића крај Гњилана 1. маја 1985, убиству студенткиње Српкиње у Студентском дому у Београду које је почетком јула починио студент Албанац и загађивању воде за пиће на подручју Краљева отпадним материјама које су изливане у Ибар из привредних постројења на Косову јула 1985.⁴

Погоршање стања у покрајини, ново јачање сепаратистичког покрета и нови случајеви угрожавања Срба, посебно вести о страдању Мартиновића, усмерили су и пажњу српских интелектуалаца ка покрајини више него раније. Петар Ристановић сматра да интелектуалци нису покренули плиму незадовољства стањем у покрајини нити су могли да га стварају, већ су покушавали да се ставе на његово чело.⁵

Косовскометохијски Срби су почели да се самоорганизују и траже заштиту ван покрајине, свесни да је у покрајинском руководству неће

4 Ристановић, *Косовско ишћање*, 406, 407; Ђокић, *Српска јавност*, 72, 73; Николић, Цветковић, *Срби и Албанци на Косову и Метохији*, 99; Стамова, *Албанският проблем*, 131–133.

5 Ристановић, *Косовско ишћање*, 427–429.

наћи. Њихови проблеми су били последица шиканирања од стране дела Албанаца, али и опште заосталости и нефункционисања институција у покрајини. Никао је Српски покрет отпора као спонтани покрет незадовољног и разочараног народа, као алтернатива исељавању. Нов момент постају доласци у Београд и Подгорицу делегација и група Срба и Црногораца, свесних да проблем у покрајини не могу да реше. Центар српског отпора постаје Косово Поље, надамак Приштине, које је у послератном периоду од чисто српског насеља постало средина у којој су Албанци чинили половину становништва.⁶

Јавност, новинари, национални интелектуалци, националисти спремни да на албанско насиље над Србима у покрајини одговоре уништавањем албанске имовине у остатку Србије, бивши борци, посебно они пореклом са Косова и Метохије а настањени у другим деловима земље, али и обични грађани, све незадовољнији вишедеценијским страдањем српског народа у покрајини, постајали су све више актери косовске кризе која је прерасла у драму. Њихова спремност да зарад „братства и јединства“ и обмана о „стабилизацији“ прилика жмуре над тешким стањем у покрајини, била је све мања.

Да бисмо схватили дубину кризе и снагу незадовољства јавности, довољно је да погледамо само писање *Борбе*, листа који је био умерен и није био склон сензационализму и национално запаљивим написима. Текстови у том дневнику посвећени тешком положају Срба и одговорности бивших функционера, а највише Фадила Хоџе, постали су уобичајена појава, а захтеви за конкретним акцијама и брзим деловањем су били све чешћи.

Да се политика према Косову више није могла водити „иза кулиса“, сведочио је и то што су делегати Скупштине СФРЈ децембра 1986, поводом извештаја СИВ-а о исељавању Срба са Косова, негодовали што је припремљени документ носио ознаку „строго пов.“. Тим поводом *Борба* је питала „Да ли су поуке Косова заиста схваћене, ако је исељавање и после пете године – ‘строго пов.’ и то у форми извештаја СИВ-а?“ Лист је закључио: „Ова ‘инерција’ по којој су још једном заштићени од јавности (или ‘јавност заштићена’?) подаци о приликама на Косову након петих по реду јавних закључака Скупштине Југославије, може само да појачава неверицу у спремност власти да стање промени“.⁷

Од грађана више није могло да буде сакривено да су постојали политичари, који су одавно указивали на страдања Срба у покрајини и сепаратистичку политику албанских политичара и да су за своју искреност и храброст платили високу политичку или људску цену. *Борба* је крајем новембра 1986. почела да објављује фељтон којим је пледирано на политичку рехабилитацију косовскометохијских функционера Јове Шотре,

6 Ристановић, *Косовско њишање*, 436–438; Николић, Цветковић, *Срби и Албанци на Косову и Метохији*, 91–108.

7 „‘Строго пов.’ о Косову“, *Борба*, 2. децембар 1986, 3.

Милоша Секуловића и Кадри Реуфија, који су још почетком седамдесетих указивали на јачање албанског сепаратизма и због тога политички страдали. Искрпно су хронолошки описани њихови ставови и начин на који се власт обрачунала са њима. Осуђивана је политика Махмута Бакалија. Текстови су праћени и фотографијама Срба и Црногораца из покрајине са протеста у Београду уз опаску да „плаћају цех прикривања“, мислећи на прикривање истине о њиховом тешком положају у покрајини.⁸

Писање о Косову постало је у првој половини 1987. још интензивније, а тема више није било само страдање Срба и Црногораца већ дуга историја албанског сепаратизма и питање одговорности албанских кадрова. Новинари, интелектуалци и Срби који су били жртве албанског терора учинили су оно што годинама нису српски политичари у органима власти и партије – почели су да постављају питања о одговорности албанских политичара за вишедеценијску несметану сепаратистичку политику у покрајини, везе са Албанијом и прогон Срба.

У првој половини 1987. у штампи је постављено питање делатности Ђазима Блаце, Сокоља Доброшија и Хасана Реме-Зрзе. Вуксан Церовић, Оскар Клипер и Данило Ераковић објавили су низ компромитујућих прича из њихових ратних биографија.⁹

Детаљно је писано и о Бујанској конференцији. Професор Бранко Петрановић објавио је опширан текст у више наставака о њеном антијугословенском и сепаратистичком карактеру.¹⁰

Отварањем питања везаних за вишедеценијски албански сепаратизам и подршку покрајинских политичара сепаратистичким настојањима коначно се стигло и до одговорности Фадиља Хоџе.

Велики пробој у том смислу била је књига Спасоја Ђаковића *Сукоби на Косову*. Аутор је описао Бујанску конференцију на којој је тражено припајање Косова и Метохије Албанији, а назив „Метохија“ промењен у „Дукађин“, континуирано деловање албанског сепаратистичког покрета после рата, уклањање револуционарних кадрова који су му се супротстављали и одговорност Фадиља Хоџе за такву политику.¹¹

Реаговање државних органа

Притиснути тежином кризе у покрајини и суочени са све већим незадовољством косовских Срба и њиховим доласцима у Београд, ни државни и партијски органи нису више могли да игноришу проблем положаја Срба на Косову.

8 Први наставак: Иван Торев, „Догађаји им дали за право“, *Борба*, 26. новембар 1986, 4.

9 Оскар Клипер, „Врђовали за СС дивизију ‘Скендербег’“, *Борба*, 25. мај 1987, 8; В. Церовић, Д. Ераковић, „Био сам ратни слуга Ђазима Блаце“, *Борба*, 25. мај 1987, 8.

10 На пример: др Бранко Петрановић, „Стална претња интегритету Југославије“, *Борба*, 4. јун 1987, 5.

11 Спасоје Ђаковић, *Сукоби на Косову*, (Београд: Народна књига, 1986).

Током посете Косову Пољу априла 1987. председник Председништва СК Србије Слободан Милошевић је окупљеним Србима обећао брже и конкретније решавање њихових проблема, за разлику од Ивана Стамболића, који је годину раније са исте функције тражио од Срба стрпљење док не успе да се избори за неопходне уставне промене којима би Србија постала равноправна са другим републикама и добила веће надлежности у покрајинама.¹²

Скупштина Србије је 5. маја 1987. расправљала о исељавању Срба и Црногораца са Косова. Оштро је критикована спорост у решавању тог проблема, а масовни протести, жалбе и апели Срба и Црногораца су названи оправданим. Инсистирало је на усвајању југословенског програма за заустављање исељавања. Констатовано је да су заједничке радне групе савезних, републичких и покрајинских органа утврдиле бројне примере злостављања грађана од стране покрајинске полиције, узурпације друштвене имовине, незаконито присвајање великих шумских површина, незаконите експропријације земље Срба и Црногораца, која је додељивана чак и за изградњу викендица, али да проблемима нису откљонени, а кривци нису кажњени. Покрајинске власти су критиковане што се покрајински материјали о заустављању исељавања уопште нису позивали на закључке републичких органа. Делегати Скупштине Србије су инсистирали на томе да су представљали целу Србију и да су се њихове одлуке морале извршавати на територији целе републике.¹³

У јуну 1987. је под притиском тежине кризе у покрајини и незадовољних Срба окупљених у Београду одржана Девета седница ЦК СКЈ на којој је савезни врх коначно признао озбиљност проблема на Косову и пружио подршку најважнијим захтевима Србије. Закључено је да на Косову треба извршити темељну „диференцијацију“ на свим нивоима, односно уклањање оних који не спроводе усвојене ставове, преиспитати одговорност свих кадрова који су допринели кризи и спровести мере демографске политике. Најважнија последица пленума била је то што је ЦК СКЈ означио косовски проблем као југословенски и на себе преузео одговорност да тај проблем реши. Надовезао се ЦК СКС на Шестој седници одржаној 9. јула усвајањем закључака којима су конкретизовани ставови савезног Централног комитета.¹⁴

Ови ставови Девете седнице ЦК СКЈ и Шесте седнице ЦК СКС биће наредних месеци политичко полазиште свима који су се залагали да се стање у покрајини коначно, брзо и енергично среди и Србима осигура безбедан живот.

12 Ристановић, *Косовско ишћање 1974–1989*, 469–472.

13 „Тешке речи критике“, *Борба*, 6. мај 1987, 3.

14 „Речи потрошене, тражи се акција“, *Борба*, 10. јул 1987, 1; Ристановић, *Косовско ишћање 1974–1989*, 474–477.

Међунационалне тензије су осетно порасле почетком септембра 1987. после злочина у парафинској касарни када је војник Албанац убио четворицу војника. Широм Србије је појачано антиалбанско расположење које је делимично подгревала штампа, јавност је имала све мање стрпљења за одлагање решавања косовске кризе, а сахрана једног од убијених, Београђанина Срђана Симића, претворила се, супротно жељи родитеља, у политичку и националну демонстрацију.

Градски комитет Београда по природи ствари није био задужен да води политику према Косову, али су косовске теме, као део националног питања и опште атмосфере у друштву, повремено провејавале на састанцима београдских комуниста.

Са једне стране, постојала је свест о озбиљности кризе о чему је сведочио упозорење Радоша Смиљковића у Председништву ГК 12. маја 1987, да се на одлучне мере у решавању кризе у покрајини више није могло чекати, јер су и после шест година од албанских демонстрација резултати и даље били „почетни“. Тражио је одлучнији рад на решавању животних проблема Срба и Црногораца и снажнију подршку „прогресивним снагама косовског руководства“, али је и указао на нову тактику албанских сепаратиста: „нечињење, пасивна резистенција“. Он је опомињао и да је „вулканска лава и незадовољства и бола дела народа на Косову“ била велика и да не треба чекати да „солидарност са угроженима на Косову започне прво у Словенији и у Хрватској, она мора бити најјача прво у радничкој класи и Савезу комуниста Србије“. Подржао је наступ Милошевића у Косову Пољу, уверен да је он „дао пример како се може у најделикатнијим ситуацијама деловати подједнако мудро и храбро комунистички“ и поручио: „Не чекајмо да нам се деца и пријатељи стиде и да нас избегавају на улицама“.¹⁵

Са друге стране, у контексту заоштравања националних односа у покрајини, посебно после догађаја у Косову Пољу, за српске комунисте је и даље било најбитније очување добрих међунационалних односа, јасно ограђивање од онога што су они сматрали за српски национализам и одгајање нових генерација у духу љубави према Титовом делу и комунизму и у духу одбојности према српским националним и грађанским коренима. Они су се јасно опредељивали за комунистичку идеологију, а против не само српског национализма већ и старих српских грађанских традиција. И даље су се заклињали у Светозара Марковића и Јосипа Броза, а оцрњивали Илију Гарашанина.

У Председништву ГК Душан Митевић је 12. маја 1987. тражио активнију политику СК у националном питању, свестан да су стасавали нови нараштаји који нису поседовали свест о значају тог питања, као

15 Историјски архив Београда (ИАБ), 865, ГК СК Београда, Председништво 1987, Случај Радмила Кљајића, II део, Неауторизоване магнетофонске белешке са 21. седнице Председништва ГК, одржане 12. маја 1987.

што су је имале старије генерације, које су одрастале после рата, већ „сазнају о међунационалним односима кроз инфарктне ситуације које ми имамо у друштву кроз сукобе“. Национално питање, односно „осетљиви међунационални односи“, били су за њега „кичма“ и „стуб“ опстанка Југославије. Упозорио је да „све што је против Савеза комуниста данас у Југославији јаше на националном питању. Не видим зашто би Савез комуниста сјахао с тог питања. Крајње грубо се изражавам, крајње грубо, јер сматрам да је линија разликовања у нашем историјском смислу гледано, у револуционарном покрету од српске буржоаске мисије у XIX веку до дана данашњег јасна. Ми смо генетски гледано наследници Светозара Марковића и Димитрија Туцовића, Јосипа Броза из 1937. године до дана данашњег, све што је наша партија донела. То што носи десница данас у Југославији, у Србији пре свега, то су мишљења Начертанија Гарашанина и читавих српских радикала, па и неких новолиберала такозваних на почетку века. И то разликовање мора да буде објашњено и тај ров ми морамо да бранимо и чувамо“.¹⁶

Излагање Драгише Павловића новинарима

На челу Градског комитета Београда, од пролећа 1986, био је Драгиша Павловић, човек од поверења Ивана Стамболића, председника Србије, који је, по Стамболићевој замисли, требало да буде трећи камен темељац нове владајуће гарнитуре, уз председника српске партије Слободана Милошевића, још једног политичара који је успон дуговао Стамболићу.

Међутим, владајући тројац се током 1987. полако претварао у две сукобљене стране. Стамболић и Павловић су били један пол, а Милошевић други. Неспоразуми и неразумевања су се множили, а повод за коначан обрачун у борби за власт, била је управо политика према Косову.

Драгиша Павловић је 11. септембра 1987. окупио у Градском комитету уреднике београдских медија да би их упозорио да је у неким извештавањима било српског национализма. Новинарима се обратио са много стилски дотераних реченица и допадљивих порука, али безлично и недоречено у критици противника. Основни мотив је био напад на српски национализам уз упозорење да он не сме да буде узет за савезника у решавању косовске кризе. Зато је излагање о Косову почео речима „Укупно стање на Косову, које се не поправља ни потребном ни пожељном ни олако обећаном брзином, ствара опасну атмосферу у којој као да се свака изговорена реч против српског национализма доживљава као попустљивост према албанском сепаратистичком национализму“.

Упозоравао је да се „у последње време, поводом Косова и око Косова, у појединим јавним гласилима и у јавним иступима јављају и личности,

16 Исто.

односно идеје отвореног антикомунистичког опредељења и порекла и то из заклона наводног доприноса спровођењу закључака Девете седнице ЦК СКЈ“. Говорио је о потреби да се српски народ „погрешно изабраним методама борбе“ не гурне „на странпутицу“ и да се очувају његове демократске и слободарске традиције у условима у којима борбу против албанског сепаратизма „заменују неодмерене и запаљиве речи“.

Павловић је о опасности од српског национализма говорио много више него о политици СК за решавање кризе или о албанском сепаратизму. Чинио је то оштро и сликовито: „Простор за решавање косовског проблема сада је толико сужен да и најмања грешка у потезима, ма колико да се ти потези повлаче из најбољих намера, може да буде трагична и за Србе и Црногорце на Косову, и за српски народ и за укупну стабилност Југославије. Логика да се због стања на Косову мора чинити све, макар и уз грешке које ће се касније исправљати, класична је логика прагматичне и бирократске политике с којом се стиже до аплауза данас и великих невоља сутра. Дланови Срба и Црногораца на Косову из аплауза већ прелазе у песницу, а то је граница преко које све даље вуче у трагичан развој догађаја. Које је то данас за замишљена или умишљена решења потребна крв? [...] Шта треба да се догоди да бисмо схватили да обарач на оружју повлаче и неодмерене, хистеричне речи на јавној сцени, понекад и један једини ред у новинама? Колико излога албанских радњи треба да буде разбијено да се уверимо да антиалбанско расположење не постоји само у упозорењима највиших органа СКЈ већ да га има и на нашим улицама? Борба против албанског национализма је задатак у коме не сме да буде ни најмање колебљивости и попустљивости. [...] Али ако борбу против албанског национализма прате нетрпељивост и мржња према албанској народности, чега има у појединим јавним гласилима, онда је та борба све даље од социјалистичког начела а све је ближа национализму [...] Храна српском национализму није више само стање на Косову, већ су то и разне неодмерености поводом Косова, које долазе са страница наших јавних гласила, из појединих јавних иступа, из неких наших институција система [...] Критичке речи српском национализму ми данас морамо да упућујемо свакодневно, између осталог и зато што се српски националисти намећу као избавитељи српске ствари на Косову а у суштини нису у стању да реше ниједан друштвени проблем, поготово нису у стању да унапређују међунационалне односе на друштвено прихватљив начин“.¹⁷

Тон Павловићевог излагања био је упозоравајући и драматичан и остављао је утисак да је највећи проблем косовске кризе српски национализам и писање штампе која му повлађује. Остао је недоречен у кључној теми – која је била веза између тог национализма и политике СКС и

17 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Председништво, 1987, 17. 9. 1987, Разговор са главним и одговорним уредницима...

СКЈ за решавање косовске кризе. Није рекао кога оптужује за „олако обећану брзину“, српске националисте или Савез комуниста Србије, тј. његовог председника Милошевића. Политику према Косову нису водили националисти већ Савез комуниста, тј. власт. Та синтагма је била још збуњујућа због чињенице да је управо ЦК СКЈ инсистирао на брзини, хитности и неодложности решавања косовске кризе. И други делови излагања су били у алузијама, без јасног адресирања коме се обраћа, па није било јасно кога је оптуживао да је неодмереним и хистеричним речима па чак и само једним редом у новинама на јавној сцени повукао обарач на оружју. У данима када је југословенско друштво било под утиском злочина у параћинској касарни та алузија је била крајње неспретно формулисана. Да ли је мислио да су новински текстови били криви за убиство војника? Нејасно је било ни да ли Павловић критикује медије или власт у Србији. Кома је усмерио упозорење да треба схватити да антиалбанско расположење постоји и на улици, помињући раздијене излоге албанских радњи? Руководство Србије али и медији тај проблем нису ни до тада прећуткивали и осуђивали су га, а државни органи су се трудили да открију починиоце. Такође, остао је недоречен када је оптуживао „институције система“ не рекавши на које мисли. Неке од оптужби које је изнео су биле тешке попут оне да је било јавних гласила у којима су постојали нетрпељивост и мржња према Албанцима.

Овакво излагање, у коме су уз много фраза нападани неименовани противници, било је сасвим уобичајено у комунистичкој реторици, али је у условима борбе за превласт две струје српских функционера добро дошло Павловићевим противницима.

А друга страна је узвратила одмах. И то на страницама *Полиџике експрес*, коју је уређивао Слободан Јовановић, Павловићев колега из Градског комитета. Лист је 14. септембра објавио текст „Лаке оцене Драгише Павловића“, који је потписао новинар Драгољуб Милановић. У Павловићевом излагању је видео „компликоване реченице препуне алузија, упозорења па и оптужби без адресе ако се изузме неопходно потребно упозорење штампи да не изгуби из вида линију разграничења према српском национализму и реваншизму“. Павловићу је замерио коришћење „неодмерених израза“. Исказао је разумевање за његове ставове под условом да су били усмерени на рачун српских националиста, али је додао да „националисти нису у прилици да бирају циљеве борбе српског народа, да воде његову политику, да изналазе решења, нису представници институција система“. Зато је питао: „Кома је све то упућено и намењено? Где се и у кога пуца? И које то друге политичке рачуне намирује Драгиша Павловић? Ма о којим рачунима да је реч, они неизбежно иду не само преко штампе него и преко Савеза комуниста и народа“. Подсетио је да су медији осудили сваки инцидент против Албанаца у Србији као „акте мржње и безумља“. Питао је Павловића „ко то

олако обећава брзо мењање стања на Косову?“ и цитирао закључке Девете седнице ЦК СКЈ у којима су комунисти обавезивани на мењање стања у покрајини „енергичном и знатно ефикаснијом и јединственијом акцијом“, „без одлагања и коренито“ и „без одлагања и компромиса“ како би се истрајало „у бржем заустављању неповољних тенденција“ и „убрзао процес стабилизације стања на Косову“. Милановић је закључио да је јасно да „обавезе и обећања да ће без одлагања решавати проблеме Косова нису давали српски националисти него Централни комитет Савеза комуниста [...] Стога, ако се аплаузи Деветом пленуму [...] проглашавају садашњим и будућим песницама, са могућим трагичним последицама (што се свакако не сме дозволити) онда томе не може бити узрок олако обећана брзина. Управо је другачије: залагање да се акција даље одлаже дефакто значи признавање и национализма и песница и могуће трагичне последице. Да ли су, дакле, закључци пленума, јединство и мобилизација на томе постигнути – олако дата обећања?“¹⁸

Поделе у Градском комитету Београда

Милошевић је Павловићево излагање вероватно исправно протумачио као напад на њега и политику Савеза комуниста Србије на челу са њим. Свакако му је послужило као повод за коначан обрачун. Зато је за 18. септембар заказао седницу Председништва ЦК СКС, на чијем дневном реду је била судбина Драгише Павловића, тј. његови ставови изнети новинарима.

Павловић је за дан раније сазвао проширену седницу Председништва ГК како би добио подршку за своје речи. Та седница је јасно показала да су у београдској партијској организацији постојала два супротстављена виђења косовског проблема и да је Павловић већ имао формирану опозицију у Градском комитету (Слободан Јовановић, Снежана Алексић, Јагош Пурић, Радош Смиљковић, Душан Митевић, Зоран Тодоровић, Слободанка Груден), иако је већина учесника дискусије подржала његов говор новинарима (Живана Олбина, Радмило Кљајић, Богдан Којадиновић, Богдан Бркић, Вељко Врањеш, Милинко Вуличевић, Љубомир Меденица, Часлав Оцић...).

Свестан да ће само дан касније бити на удару у Председништву ЦК СКС, Павловић је на седници Председништва ГК 17. септембра настојао да добије подршку за ставове које је изнео на састанку са новинарима. Централно место су поново имали Косово и српски национализам.

За њега је било кључно да комунисти „истински, праведно и демократски“ добију битку на Косову и истовремено „стално и енергично“ сузбијају и онемогућују српски национализам. Тражио је препознавање и

18 Драгољуб Милановић, „Олаке оцене Драгише Павловића“, *Политика експрес*, 14. септембар 1987, 2.

супротстављање српском национализму у медијима, културним и научним институцијама. Појашњавајући излагање новинарима, истакао је да је српски национализам „актуелан“ и да се испољава као реваншизам према Албанцима, али се бранио да није „како би неки желели да прикажу замењивао тезу и српски национализам видео као неки баук број један“, да је јасно указао „да се стање на Косову не поправља ни потребном ни пожељном брзином“ и да су неке новине доприносиле „да атмосфера постане запаљива“. Павловић је упозоравао на „потребу свакодневне борбе против српског национализма“: „залажући се за најоштрију борбу против албанског сепаратизма, заложио сам се и за комунистички отпор српском национализму и свему ономе што може да га подстиче и подстрекава“. Подстрекаче је видео у „неким написима у јавним гласилима, на неким трибинама“. Тврдио је да су његови ставови били у складу са закључцима Девете седнице ЦК СКЈ и Шесте седнице ЦК СКС.¹⁹

У уводном делу седнице говорио је и Душан Митевић, коме је поверено излагање о политичким питањима, па се и он дотицао косовског проблема. Указао је и на велике последице трагедије у параћинској касарни, тврдећи да ће она бити вододелница у „емотивном набоју у међунационалним односима“. Зато је апеловао на што одговорнији приступ националном питању, „јер једно је писати, друго је говорити, треће је борити се, а четврто је погинути због поремећених међунационалних односа“. Митевић је био забринут ширењем антиалбанског расположења у Србији и тражио је да се против њега не бори само милиција „него сви ми“. Мислећи на националисте, указивао је на потребу да се СК чува од оних који му „дувају за врат“ и „гурају на националистичке позиције“. Другим речима, тражио је да СК Србије не дозволи себи да буде „на челу неког националног блока за остваривање неких националних интереса“. У српском национализму је видео амбицију да „управља српским и црногорским живљем на Косову“ и тражио да се власт томе одупре, али је и сматрао да „кад некога туку да се исели или прода кућу, тај није националиста па макар не знам шта причао после те туче“.²⁰

Седница је почела да добија полемички тон излагањем Јагоша Пурића. Од тада је доминантно разговарано о косовској кризи, односу према страдању Срба у покрајини и ставовима Драгише Павловића. Јасно се уочавала подела у два табора.

Из Пурићевог излагања су издијале емоције изазване незадовољством што вишегодишњем страдању Срба у покрајини није било краја. Зато је за њега спровођење или неспровођење закључака ЦК СКЈ и ЦК СКС о Косову било „демаркациона линија која одређује да ли је неко у

19 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Председништво, 1987, 17. 9. 1987, Неауторизоване магнетофонске белешке са проширене седнице Председништва ГК..., одржане 17. септембра 1987.

20 Исто.

овом тренутку [...] на линији политике Савеза комуниста Југославије или није“. Заложиио се за право „на одбрану голог живота, на одбрану прага, када вас тера неко, било ко да је то, брат, отац, мајка, припадник ваше нације, припадник туђе нације, било чије нације“. Бежање Срба и Црногораца са Косова је поистоветио са бежањем Словенаца из Словеније у време Другог светског рата, свеједно што су прве терали националисти, а друге Немци и поручио да ће СК морати да оде са историјске сцене ако није у стању да тај проблем реши. Неприхватљивим је сматрао да се изношење истине о страдању Срба, али и Албанаца који нису подржавали сепаратисте и који због тога нису смели „да дигну главу“, окарактерише као национализам. Толерисање „тихе контрареволуције“ у покрајини било је за Пурића легализација капитулације СФРЈ. Залагао се за „право на самоодбрану и заштиту чак и голог живота пред налетом фашисоидног сепаратистичког покрета који је водио контрареволуцију“. Оправданим је сматрао „сваки поштени отпор“ стварању етнички чистог Косова и поручио да држава која не може да обезбеди миран живот својим грађанима нема право да им ускрати ниједан облик борбе за обезбеђивање тог мира. Ипак, није подржавао реваншизам, па је нагласио да је „хватање цигле од стране српских комуниста да не падне на прозор албанских пекара“ требало да буде одбрана од националиста на исти начин као и „хватање на Косову [...] за гушу [...] свакога онога ко бежи, то значи Србина, Црногорца са Косова, али прво од стране Албанаца“.²¹

Пурић је одмах наишао на осуде. У његовим речима, пре свега у истицању права на одбрану кућног прага, Драгиша Павловић је видео позив на насиље („комунизам на силу зове се колико је мени познато стаљинизам“). Вељко Згоњанин је питао „шта значи реч хватање за гушу?“ и додао: „чим хваташ до гуше онај ће други да хвата оружје“. Пурић није променио мишљење да угрожени Срби имају право да бране кућни праг или се одупру покушају силовања макар и силом. Негирање тог права за њега је значило одрицање од комунизма. Није попуштао ни Павловић. Залагао се за „систем социјалистичког самоуправљања са свим својим службама, органима“, тј. да „држава буде држава“, јер у супротном „више неће да нас брани милиција, више неће на кућном прагу да функционишу механизми који треба, него сви ми треба да узмемо оружје у руке да се наоружамо и онда не знам шта се догађа“.²²

Слично Пурићу говорио је Радош Смиљковић. За њега је после „масakra у Параћину“ неопходност испуњавања закључака Девете седнице ЦК СКЈ била још израженија, а узроке нерешавања „косовске драме“ је видео у „опортунизму дела руководства“ и проглашавању партијских закључака за „олако обећање народу“, што је била јасна алузија на Па-

21 Исто.

22 Исто.

вловића. Наставио је критиком састанка са уредницима: „уместо да се иде на врло конкретно остваривање закључака ЦК СК о Косову [...] поново су почеле неке расправе [...] После састанка председника Павловића и извршног секретара Кљајића са главним уредницима у јавности се отворено говори о разликама у приступу реализовању одлука ЦК СКЈ и ЦК Србије“. Полазећи од става ЦК СКЈ да је на Косову деловала „контрареволуција“ није се слагао са Павловићевим залагањем за „нереволуционарне“ методе борбе – „немојмо сада да гурамо неке лепе речи, неке лепе обрте и да, ако јуримо даље, одлучније догодиће се још горе – па шта има горе да нам се догоди молим вас“. Зато се залагао за политику „на љуту рану, љута трава“. За њега је „позивање на стрпљење, на чекање, на хладне главе у ситуацији када су оне кржаве и када се на подуваљају лешеве уснухих војника и тела силованих девојака, жена, старица“ било контрапродуктивно. Тражио је да се прецизно именује српски национализам иначе је његову критику схватао као „везивање руку нападнутима и тражење [...] да ужива и кад их силују“. Није се сложио ни са Павловићевом критиком штампе у тренутку када је она откривала „грешке прошлости“ и „запретене истине“ – „Смешно је говорити да то узнемирава јавност а на крају крајева јавност зна [...] ја сам Крушевљанин, па ја знам од пре 20 година за колоне које су ишле са Косова и које су се исељавале под притиском, па добро јел и даље треба да не обавештавам то што знам“. Павловића је критиковао и да је пред новинарима износио ставове које Председништво ГК никада није усвојило и да је деловало да ГК има „посебну политику“ према Косову.²³

Слободан Јовановић је одбацио бројне Павловићеве наводе из говора новинарима, посебно оне о постојању национализма у новинским редакцијама. Тражио је да Павловић објасни алузију о „олако обећаној брзини“ и да ли су је обећали српски националисти или партијски централни комитети. Сматрао је да су се на брзину и одлучност у решавању косовске кризе обавезали ЦК СКЈ и ЦК СКС и да је то после шестогодишњег погоршања стања у покрајини било нужно да би СК уопште остао водећа снага у друштву „и да би ми уопште били организована држава и организовано друштво“. Подржао је Павловићев апел за борбу против српског национализма, али и упозорио да је генератор незадовољства било неостваривање партијске политике на Косову, а да од тог незадовољства до национализма није било много корака. Павловићеву синтагму о неодмереним речима које повлаче обарач схватио је као везивање злочина у Параћину за штампу и осудио такав начин изражавања: „Алузија је по мом уверењу политички много тешка“.²⁴

Снежана Алексић је у Павловићевом излагању новинарима видела неаргументовану критику штампе у нејасним алузијама, „па ко се ту пре-

²³ Исто.

²⁴ Исто.

позна, препозна се“. Залагала се за спровођење политике СКЈ о Косову, а не „да се уноси раздор, конфузија, да се олако оптужује или пак нејасно алудира“. Посебно му је замерила на критици „логике да се због стања на Косову мора чинити све, макар и уз грешке“, питајући га на кога је мислио, јер је била уверена да таквих ставова није било у закључцима Савеза комуниста. Добила је одговор да је мислио на појаву парола „српски народ је до своје слободе увек долазио преко крви па тако треба и сада, нека знају Шиптари отићи ћемо ми у ужу Србију али ћемо се отуда вратити до грла наоружани па ће онда они плакати и бежати“.²⁵

Основна теза Павловићевих присталица била је да у његовом излагању новинарима није било ничега супротног политици Савеза комуниста, да је напад на њега у *Полицији експрес* био непримерен односима у Партији, јер је на челу листа такође био партијски функционер и да је расправа око Павловићевих ставова била скретање са много важнијих проблема којима је власт и друштво требало да се баве, пре свега оних привредних.

Станко Матијашевић је поручио да се албански национализам не може победити српским: „Нико нема право да дисквалификује читав албански народ због једног његовог дела који је националистички и сепаратистички оријентисан. Дубоко сам уверен да је већина Албанаца који живе у нашој земљи прогресивно социјалистички и југословенски опредељена. Методом национализмом на национализам само ће се створити међунационална мржња која може имати дубоке и трагичне последице у нашој земљи“. Живана Олбина је признавала да су Срби на Косову били у тешком положају, али је тражила да се тај проблем решава „хладне главе“, тј. „у оквиру система, у оквиру законитости“ и да се за савезнике не прихвате националисти.²⁶

Критичари Павловића су оспоравали ставове из његовог излагања уредницима листова, али су подржали уводно излагање које је поднео на седници у коме је он ипак говорио јасније него пред новинарима. У таквој ситуацији је седница окончана једногласним усвајањем Павловићевог уводног излагања, јер се само око тога и могла постићи сагласност. Он је избегао да на гласање стави ставове које је изнео новинарима.²⁷

Ставови Осме седнице ЦК СКС

Маратонска тринаесточасовна седница Председништва ГК 17. септембра формално је пружила Павловићу подршку, али је суштински опозиција њему у ГК била снажна, непоколебљива и организована. Заседање Председништва ГК било је само увертира у дводневно одлучи-

25 Исто.

26 Исто.

27 Исто.

вање о судбини његовог председника у Председништву ЦК СКС. На њој је тесном већином усвојен предлог да Павловић због изнетих ставова буде искључен из Председништва ЦК СКС. Предлог о кажњавању Павловића прихватио је ЦК СКС на својој Осмој седници 23. и 24. септембра, која је означила не само политички крај Павловића већ и почетак политичког краја Ивана Стамболића, који га је подржао.²⁸

На основу резултата Осме седнице, Председништво ЦК СКС је 23. октобра 1987. усвојило „Информацију о неким идејно-политичким питањима покренутим на 8. седници ЦК СКС“. Она је још једном подцртала гледишта руководства српске партије која су однела превагу на Осмој седници. У њој је на више места говорено о кризи у јужној српској покрајини. Наведено је да је у Србији годинама био присутан „проблем Косова – где је 1981. дошло до контрареволуције чије последице ни до данас нису отклоњене“. Подсећано је да су с циљем решавања економског, политичког, културног и физичког угњетавања Срба и Црногораца усвојени Закључци на Деветој седници ЦК СКЈ и Непосредни задаци на Шестој седници ЦК СКС који су садржали низ конкретних мера. Оцењено је да су оне спровођене уз отпоре и супротстављања. У том контексту је поменуто да је излагање Драгише Павловића новинарима нанело „велику политичку штету“, јер је „довело у питање поверење [...] у погледу спремности руководства Савеза комуниста да истраје у остваривању политике о Косову“. Поновљена је оцена са Осме седнице да је његово иступање било одступање од опредељења СК и супротстављање политици СК.²⁹

У информацији је инсистирано на постулатима на којима је требало да почива рад Савеза комуниста Србије.

Један од њих је био демократски централизам, стара поштапалица којом је требало обезбедити да се одлуке партијских органа беспоговорно спроводе. Упозоравано је на свакодневне примере да усвојене одлуке никога не обавезују па чак ни оне који су их изгласали. Опет је потенцирано стање у јужној српској покрајини – „Већ се седам година у Савезу комуниста и друштву више расправља и договара, него што се ефикасно ради на сузбијању контрареволуције на Косову. Читава Југославија зна шта се за тих седам година догађало – паљена је летина, рушене су куће и гробља, уништавана имовина, силоване жене па и деца, народ се исељавао са своје земље. И сада, када је Централни комитет Савеза комуниста Југославије као највиши партијски орган усвојио програм који треба потпуно да спречи насиље, заустави исељавање, врати многе који су под притиском отишли, поново се на сцени политичког живота јављају појединци који би да се још дискутује, распра-

28 *Slobodan Milošević: put ka vlasti...*; Ристановић, *Косовско ишћање 1974–1989*, 480, 481; Владисављевић, *Анџиборокрайска револуција*, 100.

29 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Председништво, 1987, Материјали са седница Председништва, 27. 10. 1987, Информација о неким идејно-политичким питањима...

вља, анализира, договара“. Зато је подвучено да је ЦК СКС на Осмој седници показао велико јединство и одлучност у намери да такву праксу искорени. У том смислу су тражени заостравање одговорности и „идејно-политичка диференцијација“, уз опаску да то не треба чинити реваншистички већ на основу програма СК.

Други принцип је садржао јединство и одговорност. Поново је у први план истакнута ситуација на Косову и Метохији тврдњом да је главни узрок нерешавања кризе био у нејединству које је исказивано кроз отпоре „појединаца из руководства Србије“ спровођењу политике СК. Верујући да јединства не може бити без „диференцијације“, Председништво ЦК СКС је поручило да у реализацији политике СК не може бити места за оне који су сматрали да су закључци савезног и републичког руководства о Косову били „сувише оштри, сувише енергични“.

На крају, захтевана је јавност и демократичност у политичком раду, а стање на Косову је опет послужило као лакмус папир. Веровало се да је Осма седница означила суштински заокрет, јер су у прошлости расправе о питањима којима је она била посвећена биле затворене за јавност и да је „та затвореност и изолованост политичких форума и политичких људи од базе, од чланства Савеза комуниста и народа сигурно један од разлога због којих је дошло до тако крупних проблема у функционисању нашег друштва. Тешко да би се стање на Косову манифестовало као контрареволуција да је најшира јавност у СР Србији и Југославији о томе знала све“.³⁰

Информација Председништва ЦК СКС је садржала и неизоставну критику српског национализма уз констатацију да се са њим ЦК СКС на Осмој седници „јасно разграничио“. Поновљене су две уобичајене оптужбе на рачун српских националиста – да изазивају међунационалне сукобе и да угрожавају политички монопол СК оптужујући га да је неспособан да реши кризу у земљи, укључујући и ону на Косову и Метохији. Речником српских комуниста, националисти су осуђени зато што „покушавају и данас да изазивају нетрпељивост и сеју мржњу према другим народима и народностима, настоје да умање и омаловаже сваку активност Савеза комуниста како у вези са Косовом тако и другим кључним питањима СР Србије, као и да докажу да Савез комуниста није у стању да решава проблеме нашег друштва и да треба да иде са политичке сцене“.³¹

Подршка Градског комитета закључцима Осме седнице

Као што је то увек бивало у обрачунама унутар комунистичких партија, тако и за поражене у овом сукобу две струје српских комуниста више није било места у политичком животу. Драгиша Павловић је

30 Исто.

31 Исто.

Оставку на функцију председника ГК поднео већ 29. септембра 1987. Оставка је усвојена на седници ГК 2. октобра.³²

Београдска партијска организација морала је, по природи партијског живота, да предњачи у осуди струје поражене на Осмој седници. Разлог је лежао у чињеници да је њен председник заступао осуђену политику и да је претходних месеци у њој било језгро отпора републичком руководству. У новим околностима требало је показати правоверност и приврженост већини. Међу комунистима у граду почела је „диференцијација“ – критика и смењивање побеђених.

На седници ГК Београда 22. октобра 1987. подршка ставовима Осме седнице је исказивана захтевима за политичком „диференцијацијом“, инсистирањем на одговорности за неизвршавање постављених задатака, заклињањем у верност Титу и револуцији, оштрим нападима на српски национализам и истицањем потребе да се спрече сви видови антиалбанског деловања и реваншизма према Албанцима због страдања Срба на Косову и Метохији.

У уводном излагању Александра Бакочевића важно место припало је односу према српском национализму и косовском питању. Речи ма „комунисти у Србији и Београду никад нису били толерантни према српском национализму“, додата је критика националиста за ширење мржње и нетрпељивости према другима и гурање друштва у политичку, економску, социјалну и културну изолацију у доба „када су у читавом свету људи све више упућени једни на друге, када су брза циркулација информација и размена знања техничко-технолошких и културно-цивилизацијских достигнућа услов развоја и просперитета“. Бакочевић је сматрао да решавања косовске кризе не може бити без борбе против српског национализма. У том контексту је поновио опредељеност власти да у Београду спречи све видове антиалбанског реваншизма „не само због тога што у Београду, као равноправни грађани живе десетине хиљада Албанаца већ и зато што је сваки реваншистички акт насртај на част и достојанство Београда и читавог српског народа“.³³

И неколико дискутаната се осврнуло на косовски проблем. Данило Марковић је за кризу на Косову оптужио не само Фадиља Хоџу већ и српско руководство, које је са њим скривало стварно стање од партијског чланства, српског народа и југословенске јавности. Милорад Унковић је доказивао да је на Осмој седници победило „јединство и одлучност комуниста да се ухвате укоштац са свим облицима кризе“, да „Титов пут остаје основна водиља за комунисте Београда“, да је Осма седница показала одлучност и јединство да се „помогне субјективним сна-

32 ИАБ, 865, СКС, ГК СК Београда, 1987, Материјали са седница ГК, 2. 10. 1987.

33 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Материјали са седница ГК, 1987, 22. 10. 1987, Актуелна идејно-политичка и привредна ситуација...

гама Косова“ и да основни задатак СК мора да буде борба против сваког национализма, „посебно српског национализма“.³⁴

Осим противника политике која је победила на Осмој седници највише је нападан српски национализам. Небојша Маљковић је посебно подржао оне закључке Осме седнице који су говорили о потреби борбе против српског национализма и закључио: „антиалбански реваншизам београдски комунисти неће трпети. Трајна борба у изграђивању односа толеранције, братства и јединства дугорочни је задатак комуниста Београда“. Петар Грачанин, који ће ускоро заменити Ивана Стамболића на месту председника Србије, говорио је, подржавајући Осму седницу, о суочавању земље са крупним економским проблемима, падом стандарда, нарушеним међунационалним односима и нападима на ЈНА и Титову личност. Нагласио је потребу борбе против српског национализма: „да се борити треба против њега, стално му се супротстављати, стално се борити против тог зла, свом жестином, политичким и другим средствима. Никада не треба престајати у тој борби“. Радош Смиљковић је подршку Осмој седници давао афирмишући марксистичку науку, самоуправљање, класну политику и борбу против национализма. Сматрао је да је „неопходно борити се против појава антиалбанског расположења и српског реваншизма“, што је захтевало да на челу институција и СК буду људи „који свој поглед на националне односе заснивају [...] на нашем социјалистичком наслеђу, а пре свега на становиштима и делима Тита и следбеника“.³⁵

Да је, ипак, требало одвојити национално од националистичког и да српски комунисти више није требало да се устручавају у истицању српске историје и традиције, упозоравао је Драшко Милићевић. Подсетио је да је у другим републикама национално стављано често изнад класног, а да „у Србији и овде код нас национално скоро да не сме да се изговори због призвука националистичког [...] Ми смо скоро говорили да се одричемо своје историје, богате традиције да би се неке додворили тиме да ми у суштини немамо националног. Наше национално је национално и тако треба да буде. Оно што је националистичко, што нас одваја од света, што је ускогрудо, што нас изољује, то одбацујемо. То је рат против кога се боримо, али не можемо ми прихватити да увек по неком кључу равноправности идентификујемо и проналазимо националистичко да би имали право морално и свако друго да кажемо тамо где оно се стварно као такво појављује. Пре свега, мислим на храброст и одлучност када је реч о косовским збивањима, да се каже шта је узрок а шта последица“.³⁶

34 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Градски комитет, 1987, Материјали са седница ГК, 22. 10. 1987, Неауторизоване магнетофонске белешке са 10. седнице ГК одржане 22. 10. 1987.

35 Исто.

36 Исто.

Последњи и најважнији говорник био је председник српске партије Слободан Милошевић. У концизном и очито пажљиво припремљеном говору послао је неколико важних порука, а једна се тичала међунационалних односа, па самим тим и стања на Косову. Ситуацију у Београду је посматрао у југословенском контексту потенцирајући потребу изградње добрих међунационалних односа у Југославији, очувања „тековина револуције“, борбе против антиалбанских појава и српског национализма. Поручио је: „Ми смо изнад свега сви упућени једни на друге и најкрупнији проблеми које имамо биће успешно решени само ако их народи и народности Југославије буду решавали заједно и равноправно“. Тражио је да се „дух слободарства, југословенства“, односно „социјалистички, самоуправни“ дух Београда одбрани од продора антикомунизма и шовинизма и мржње, инсистирајући на борби против српског национализма и реваншизма према Албанцима, проглашавајући „битку за равноправност и братство и јединство, а против сваке мржње међу народима и људима“ за најпречи задатак.³⁷

У закључцима усвојеним на седници пошло се од тога да је „дело Јосипа Броза“ било „нераздвојиви део тековина наше револуције и основ даљег развоја југословенског социјалистичког самоуправног друштва“, па су се београдски комунисти обавезали да се супротставе сваком омаловажавању Титовог лика, тековина револуције и ЈНА. Подршка ставовима Осме седнице је праћена заклињањем у одлучну борбу против „колебљивости, опортунизма, лидерства, групашења и фракционаштва“. Борба против српског национализма је за београдски партијски врх била „свакодневна обавеза“, као и супротстављање антиалбанском расположењу, реваншизму и мржњи.³⁸

После Осме седнице у Београду су одржавани састанци у основним организацијама. То није био први пут у послератној историји да су члан-

37 Милошевић је завршио: „Београдски комунисти не смеју дозволити и неће дозволити да се као сенка појави авет прошлости коју смо средином четрдесетих година оставили за собом. Комунисти и радни људи су са правом огорчени стањем на Косову али свако у целој Југославији треба да зна да због тог огорчења неће допустити да на сцену ступе мржња и реваншизам према албанској народности ни на Косову ни у Србији ни у Југославији. Нико тако добро не зна као српски народ колико је њему самом јада нанесено од српских шовиниста и националиста. Они су за српски народ заувек остали његови издајници и такви ће бити и убудуће. Српски народ ни су у револуцији и рату предводили националисти, поткаживачи и кукавице већ комунисти, скојевци, хероји. У најтежим данима у рату на челу београдских комуниста стајала је Јелена Ћетковић чија је херојска смрт за понос свим будућим београдским комунистима. Њено срце куца данас у грудима многих девојака и младића у Студентском граду, фабрикама у Раковици, на улицама Београда. Није њима својствена никаква средњовековна мржња према другим народима, напротив, они су окренути Европи, свету и 21. веку“ (Исто).

38 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Материјали са седница ГК, 1987, 22. 10. 1987, Закључци и задаци...

ство и обични грађани искрено проговорили верујући, да је политички врх учинио одлучан заокрет и почео да решава нагомилане проблеме. Такве наде су, на пример, већ биле изневерене после Титовог говора у Сплиту 1962.³⁹ Осма седница је у условима економске кризе, пробијања у јавност истине о страдању Срба на Косову и Метохији, великог незадовољства грађана расцепканошћу Србије у три дела и покрајинским сепаратизмима, евидентне пропасти самоуправљања, суочавања са бројним социјалним проблемима, падом стандарда и малверзацијама попут афере „Агрокомерц“ будила нове наде, веће него икад после рата.

На овим састанцима београдских комуниста криза у јужној покрајини, бујање албанског сепаратизма и тежак положај Срба, изазивали су велико огорчење обичних партијаца и грађана. Инсистирало је да се стање мора променити одмах, да је проблем био југословенски, а не само српски и да се ситуација није променила од 1981. Тражена је одговорност због тога. Критиковано је истицање албанске заставе у покрајини („Двоглави орао поред петокраке никако ми не иде у главу да се то могло одобрити од стране нашег руководства“). Помињано је да је „контрареволуција“ на Косову трајала још од 1941. године. Критиковани су српски политичари који су на Косову „причали приче и водили политичке разговоре, док се нечија деца силују и убијају“.⁴⁰

Закључак

Током пролећа и лета 1987. одиграо се сукоб две струје српских комуниста. Један од повода била је криза на Косову и Метохији. У средишту политичких борби био је Градски комитет Београда. Ни у једној ни у другој групи није било националиста. Обе струје су наступале са позиције југословенски опредељених комуниста. Разлике су биле у методу решавања проблема. Отуда је и исход сукоба не само одредио победника у борби за власт већ је имао утицај и на начин решавања косовске кризе наредних година.

39 У говору у Сплиту 15. марта 1962. и на седници ИК ЦК СКЈ која му је претходила, Броз је критиковао бројне аномалије у друштву, као што су корупција, расипништво и злоупотребе. После митинга је добио бројна писма и телеграме подршке. Како се изразио, народ је био „сав устрептао“ (Slobodan Selinić, „Pogledi Josipa Broza na neke probleme jugoslovenskog društva šezdesetih godina 20. veka“, *Tito – viđenja i tumačenja*, zbornik radova, urednik Olga Manojlović Pintar, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2011), 329–346).

40 ИАБ, 865, ГК СК Београда, Градски комитет, 1987, Расправа у ОО СК поводом ставова 8. седнице ЦК СКС.

Резиме

Борба за власт у српском руководству током 1987, између струје лoјалне Ивану Стамболићу и оне одане Слободану Милошевићу, очитовала се и кроз однос према косовском питању, тј. спровођењу државне политике која је за циљ прокламовала заустављање исељавања Срба и Црногораца из јужне српске покрајине и сузбијање албанског сепаратистичког покрета. У епицентру борбе се нашао Градски комитет СК Београда чији је председник Драгиша Павловић био присталица Ивана Стамболића. Повод за коначан обрачун био је његов јавни наступ којим је оштро критиковао српски национализам, оптужио медије да су га подстицали и изнео резерве према захтевима да се криза на Косову реши што пре, што је могло бити схваћено као атак на политику Савеза комуниста Србије на челу са Милошевићем. У коначном обрачуну две струје на Осмој седници СК Србије победио је Милошевић. Пре Осме седнице Градски комитет Београда био је подељен у односу према Павловићевим ставовима. После седнице се Павловић повукао са места председника комитета, а потпуну власт су преузели људи одани Милошевићу који су захтевали неодложно решавање косовске кризе, заустављање исељавања Срба и Црногораца, али и одлучну борбу против српског национализма и спречавање сваког вида реваншизма према Албанцима.

Sources and Literature

Istorijski arhiv Beograda: 865, GK SK Beograda

Bjelica, Slobodan. *Sporovi oko autonomije Vojvodine, knj. 2, 1974–1988*. Beograd: Službeni glasnik, 2021. (Cyrillic)

Dimić, Ljubodrag. *Istorija srpske državnosti, III: Srbija u Jugoslaviji*. Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti (ogranak u Novom Sadu), „Beseda“, izdavačka ustanova pravoslavne eparhije Bačke i Društvo istoričara južnobačkog i sremskog okruga, 2011. (Cyrillic)

Đaković, Spasoje. *Sukobi na Kosovu*. Beograd: Narodna knjiga, 1986. (Cyrillic)

Đokić, Bojan. „Srpska javnost o međunarodnim odnosima u Socijalističkoj Autonomnoj Pokrajini Kosovo 1981–1989“. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2019. (Cyrillic)

Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla. Uspon, kriza i pad Četvrte Jugoslavije (1974.–1990.)*. Zagreb: Prometej, Beograd: Samizdat B92, 2003.

Nikolić, Kosta. *Jedna izgubljena istorija – Srbija u 20. veku*. Beograd: Službeni glasnik, 2017. (Cyrillic)

- Nikolić, Kosta. „Kako je Slobodan Milošević izabran za vođu srpskih komunista“. *Istorija 20. veka* 1/2006, 9–26.
- Nikolić, Kosta. „Kako je Slobodan Milošević izabran za vođu srpskih komunista (II)“. *Istorija 20. veka* 2/2006, 105–122.
- Nikolić, Kosta, Srđan Cvetković. *Srbi i Albanci na Kosovu i Metohiji u 20. veku (1912–1990)*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2014. (Cyrillic)
- Ristanović, Petar. *Kosovsko pitanje 1974–1989*. Novi Sad: Prometej, Beograd: Informatika, 2019. (Cyrillic)
- Ristanović, Petar. *Iluzija moći. Srpski kritički intelektualci i komunistički režim*. Beograd: Fondacija Aleksandar Nevski, IP Princip, 2020. (Cyrillic)
- Selinić, Slobodan. *Srbija 1980–1986. Politička istorija od Tita do Miloševića*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2021. (Cyrillic)
- Selinić, Slobodan. *Jugoslavija i Zapad 1980–1983. Spoljni dug i unutrašnja kriza*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2024. (Cyrillic)
- Selinić, Slobodan. „Pogledi Josipa Broza na neke probleme jugoslovenskog društva šezdesetih godina 20. veka“. *Tito – viđenja i tumačenja*, zbornik radova, urednik Olga Manojlović Pintar, 329–246. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2011.
- Slobodan Milošević: put ka vlasti. Osma sednica CK SKS: uzroci, tok i posledice*. urednici Momčilo Pavlović, Dejan Jović, Vladimir Petrović. Beograd, Stirling: Institut za savremenu istoriju, Centar za proučavanje evropskog su sedstva Univerziteta Stirling, 2008.
- Stamova, Mariяna. *Albanski problem v Jugoslavija sled Tito (1980–1990)*. So fija: Paradigma, 2016. (Cyrillic)
- Štěpánek, Václav. *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.
- Vladisavljević, Nebojša. *Antiborokratska revolucija*. Beograd: Arhipelag, 2020. (Cyrillic)

Borba
Politika ekspres

Summary

Slobodan Selinić

THE CITY COMMITTEE OF THE LEAGUE OF COMMUNISTS OF BELGRADE AND THE CRISIS IN KOSOVO AND METOHİJA DURING THE EIGHTH SESSION OF THE CENTRAL COMMITTEE OF THE LEAGUE OF COMMUNISTS OF SERBIA, 1987

Abstract: This paper describes how the City Committee of Belgrade reacted to the crisis in Kosovo before and after the Eighth Session of the Central Committee of the League of Communists of Serbia (1987), and how the conflict between two factions within the League of Communists of Serbia—partly stemming from their differing approaches to resolving the Kosovo crisis—affected the work of Belgrade’s party organization.

Keywords: Serbia, Kosovo and Metohija, City Committee of the League of Communists of Belgrade, 1987, nationalism

During 1987, a struggle for power unfolded within the Serbian leadership between the faction loyal to Ivan Stambolić and that loyal to Slobodan Milošević. One of the points of contention was their stance on the Kosovo question, namely the implementation of state policy that proclaimed as its goals halting the emigration of Serbs and Montenegrins from the southern Serbian province and suppressing the Albanian separatist movement. At the epicenter of this struggle was the City Committee of the League of Communists of Belgrade, whose president, Dragiša Pavlović, was a supporter of Ivan Stambolić. The trigger for the final showdown was Pavlović’s speech to media editors, in which he sharply criticized Serbian nationalism, accused the media of fueling it, and expressed reservations about demands to resolve the Kosovo crisis as quickly as possible. Such words could be interpreted as an attack on the policies of the League of Communists of Serbia, led by Milošević.

In the final confrontation between the two factions at the Eighth Session of the Central Committee of the League of Communists of Serbia, Milošević prevailed. Before the Eighth Session, the Belgrade City Committee was divided in its stance toward Pavlović’s views. After the session, Pavlović withdrew from his position as committee president, and full control was taken by Milošević’s loyalists, who demanded the immediate resolution of the Kosovo crisis, the halting of Serb and Montenegrin emigration, as well as a decisive fight against Serbian nationalism and the prevention of any form of revenge against Albanians.